

Latin i runinskrifter och en nytolkning av gravhällen från Skärvum (Vg 129)

Alessandro Palumbo (University of Oslo)

Abstract

A grave slab found at Skärvum church in Västergötland, Sweden (Vg 129), bears a challenging inscription consisting of two lines of runes. Due to extensive damage, almost all the runes are difficult to read, and in the latest edition only the beginning and the end have been interpreted. This article proposes a new reading for the second half of the inscription. This sequence is not inscribed in the vernacular, as previously thought, but in Latin, and it reads *in nomine patris et filii et spiritus sancti*. Vg 129 is the sole example of a runic funerary inscription containing the trinitarian formula, with only two parallels in Roman alphabet funerary inscriptions from medieval Scandinavia. On the basis of several parallels in runic amulets, however, a link between Vg 129 and amulet inscriptions is suggested here. An orthographic analysis of Vg 129 shows the inscriber's familiarity with Latin writing conventions, displaying an almost error-free Latin text. The use of a single **p** rune to abbreviate Latin *et* is also notable, as its only parallel is a late medieval runic example from Gotland. The use of an orthophonic spelling (**æp** or **ep**) to produce a Latin abbreviation, together with other characteristics of this Latin text and observations based on the wider runic corpus, challenge the perception of orthophonic spellings as merely distorted representations of a Latin literate norm caused by unschooled inscribers learning Latin by ear. Instead, they can in some instances be seen as written conventions in their own right and a sign of literate awareness.

Keywords: medieval runes, Latin, bilingualism, epigraphy

I Skara museum förvaras en trefasad gravsten som bär två rader med runor. Stenen kommer från Skärvums gamla kyrkogård vid Kyrkbol i

Palumbo, Alessandro. "Latin i runinskrifter och en nytolkning av gravhällen från Skärvum (Vg 129)"

Futhark: International Journal of Runic Studies 14–15 (2023–2024, publ. 2025): 131–58.

DOI: 10.33063/futhark.14.1005

Fig. 1. Foto av den runristade gravhällen från Skärvum kyrka, Vg 129. Foto: H. Faith-Ell; Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm (Public Domain).

Grolanda socken i Västergötland (se fig. 1). Enligt Elisabeth Svärdström (i *SRI*, 5: 247 f.) räddades gravhällen av kyrkoherden när Skärvum kyrkan revs 1759 och stenarna skulle användas till att bygga Grolanda kyrka. Gravhällen är av sandsten och är 193 cm lång och 57 cm bred. Runinskriften löper som nämnts i två rader placerade längs hällens långsidor. Förutom runorna bär gravhällen en ornamentik som består av parallella repstavar som löper i mitten av hällen och separerar inskriftens två rader, en ornamentlist på både kort- och långsidorna samt reliefhuggna figurer som troligen kan identifieras som Adam, Eva och ormen. Som andra kistlockformade gravhällar, daterar Svärdström (i *SRI*, 5: lv) Skärvumhällen till ca 1200.

Redan vid första undersökningen, som utfördes och publicerades av P. A. Säve samma år (Säve 1863, 39), var både monumentet och själva inskriften skadade (se fig. 2). Hällen är även idag avslagen i mitten, men vid Säves tid var även en tredje mindre bit avslagen, vilken sedan dock fogades ihop med en av de större bitarna. Runorna är mycket vittrade och svårlästa. Den senaste läsningen och tolkningen har lagts fram av Svärdström (i *SRI*, 5: 248), som dock endast föreslår en översättning av början och slutet av inskriften:¹

¹ I denna artikel translittereras runinskrifter i fetstil och följande konventioner följs: osäkert lästa runor markeras med en punkt under (t.ex. æ), oläsbara runor markeras med ett bindestreck (-), lakuner bestående av ett ospecificerat antal runor markeras med tre punkter (...), bindrunor markeras med en bäge (t.ex. **ap**), symbolen ¶ markerar radbyte, och || markerar att samma runa ska läsas två gånger (t.ex. **s** | **s**). Normaliserad text står i kursiv.

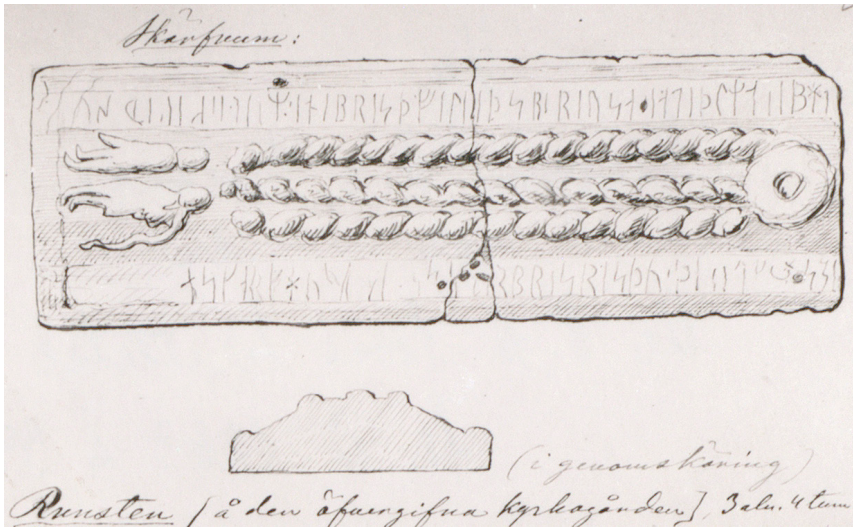

Fig. 2. Avritning av inskrifter från Skärbum (P. A. Säve 1863, 39).

æskil : læt stin : þæ ---- pris --- isui þurs --- rasi --- u ----- m · iōniprisþfil
-- þiþp---rþus -- tti þim : til ro :

Æskell læt sten þe[nna] ... [le]tti(?) þem til ro.

'Eskil lät (göra) denna sten ... förläne honom (dem) ro.'

Inskriften från Skärbum har vållat mycket huvudbry för alla som har försökt läsa och tolka den. De flesta runor är skadade och vissa är helt oläsliga. Detta verkar ha varit fallet alltsedan Säves undersökning. I sin reseberättelse skriver han att "Runorna äro mycket svårläsiga" (Säve 1863, 39) och i hans anteckningar publicerade i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* 1873 beskriver han runorna som nästan oläsliga (Säve 1873, 120 f.). Han lägger varken fram en translitterering eller ett tolkningsförslag. På samma sätt anmärker även Karl Torin (1888, 18) att inskriften består av "nu mycket svårlästa, på flera ställen nästan alldeles utplånade runor." I en kort kommentar om Sophus Bugges läsnings- och tolkningsförslag (som redovisas nedan) skriver Sven Söderberg att Skärbuminskriften "alltigenom innehåller lönskrift" och "Äfven läsningen af denna mycket skadade inskrift är osäker" (Söderberg i *SRI*, 1: 31 not 2). Svärdström (i *SRI*, 5: 250) konkluderar också: "Endast inskriftens början och slut kan betraktas som någorlunda säkert. Det mellanliggande partiet med ett

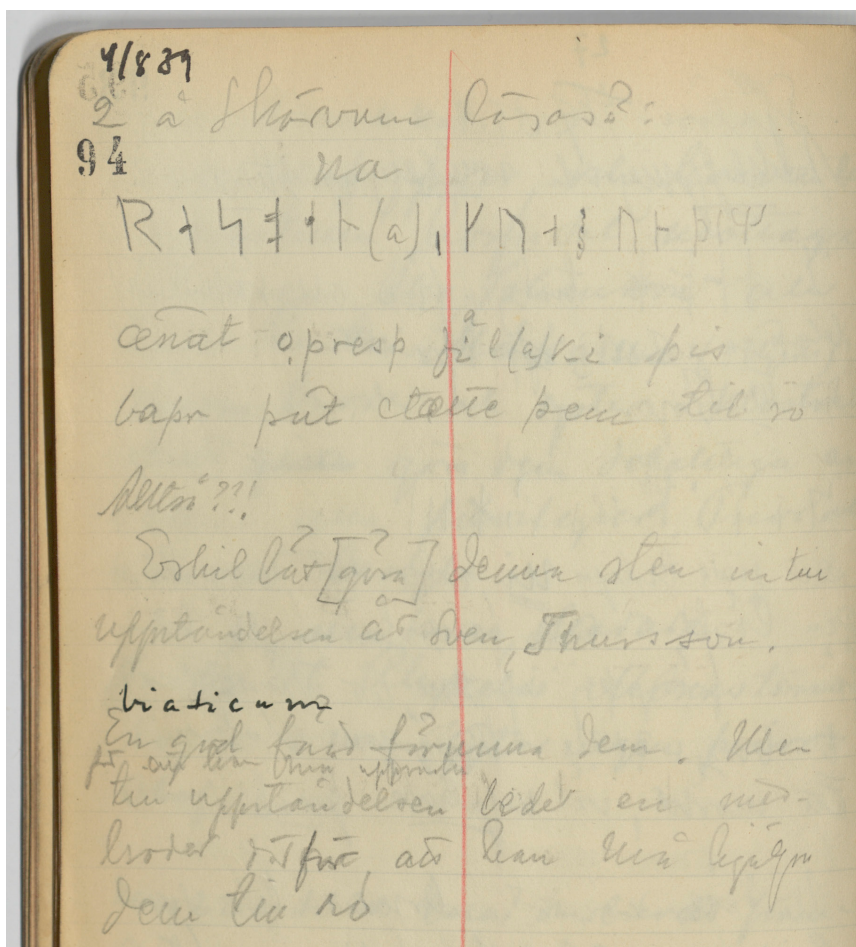

Fig. 3. Utdrag ur Hugo Jungners fältprotokoll (1939, 94).

femtiotal mer eller mindre förstörda runor undandrager sig en kritisk tolkning.” En viss frustration anas även i Hugo Jungners fältprotokoll då han, efter att ha undersökt inskriften vid ett tjugotal tillfällen, i samband med sin sista undersökning i augusti 1939 utbrister i ett talande ”Alltså??!” (Jungner 1939, 94; se fig. 3). I fältanteckningar från juni 2017 konkluderar även jag mina läsningsförsök på en föga förhoppningsfull not: ”Mycket svårläst, ingen vits att försöka läsa mer” (Palumbo 2017).

Vid två senare fältundersökningar under 2017 och 2022 har jag emellertid lyckats komma fram till en enligt min uppfattning mer tillfredställande läsning och tolkning av inskriftens andra hälft. Syftet med denna artikel är

att lägga fram denna nyläsning och nytolkning samt att diskutera några ortografiska och textuella särdrag som gör denna inskrift mycket ovanlig i det skandinaviska medeltida runmaterialet.

Tidigare läsnings- och tolkningsförsök

Svårigheterna till trots har tidigare forskare föreslagit flera läsnings- och tolkningsmöjligheter. Det första försöket till en komplett läsning och tolkning av Vg 129 verkar ha gjorts av Bugge, vars förslag baserar sig på en undersökning av ett pappersavtryck gjort av Torin, som också är den som återger Bugges läsning och tolkning i *Westergötlands runinskrifter* (Torin 1888, 18–28). Till skillnad från Svärðström (i *SRI*, 5: 248; se nedan) börjar Bugge läsa den övre raden först och fortsätter sedan med den nedre raden.²

: **raþ** : **as** **ā(?)r** **kan** : **kenþnþ æm** · **ion** : **i** **præsp** **falk tþis** : **bop** **ar þtu** · **sa**
 : **at tþum** : **til bana** : **sgal** : **rætsta(?)þ** : **þit(?) u(?)pfarp** : **risþta(?)** : **asur** :
þurs :

ráð sa ar kann!

kend æm jóni,

præst falk diss

bóð, at dó

sá at tþum.

til bana skal.

rætstað þitt upvarp!

rista Assurr Þurs.

’Læs (Indskriften) den som kan! tilegnet er jeg Jon (d.e. jeg er Jons Ligsten). Jeg denne Hytte skjulte Præsten, da han var død ved Gudstjenesten. Til Döden skal man. Frygt ikke din Begyndelse (d.e. frygt ikke din Död, det danner Begyndelsen til dit evige Liv)! Assur Thurs (Sön) ridsede (Runerne).’

Enligt Bugge utgörs texten alltså av en minnesinskrift över prästen Jon, en uppmaning till läsaren till att inte frukta döden och en ristarsignatur. Hela inskriften är enligt honom avfattad i metrisk form. Bugge kommenterar sin läsning ingående och garderar sig på ett flertal punkter (många fler än dem han markerar med frågetecken i translittereringen) på grund av runornas dåliga skick eller möjligtvis på grund av Torins pappersavtryck.

² Här följer jag både i translittereringen och normaliseringen de konventioner som Torin (1888, 23, 26 f.) använder. Bokstaven *ú* i *Þurs* i normaliseringen uppträder hos Torin som ett *v* med accent.

Bugges tolkning återkommer i senare litteratur (till exempel hos Hjärne 1946, 58 f. och delvis hos Lindquist 1940, 98) men den kritiseras också, fastän bara hastigt i en fotnot, av Söderberg som anser den vara ”Högst osäker” (SRL 1: 31 not 2).

I sin avhandling om gravmonument från Sveriges medeltid återger även Sölve Gardell (1937, 478) Bugges läsning (utgåvan av Gardells avhandling från 1945 är oförändrad på denna punkt), men han preciserar att slutet av inskriften missuppfattades av Bugge och anger istället en översättning som Assar Janzén hade meddelat till honom muntligt och där inskriftens avslutning uppfattas som en besvärjelseformel: ”Tyd den som kan! Tillägnad är jag prästen Jon. Jag gömmer hans bud. När du så i sinom tid skall dö, rädes icke din himmelsfärd. Rista runorna ʀ och þ (= assur och þurs)” (Janzén i Gardell 1937, 478).

Några år senare publicerar Janzén (1941) sin studie om Skärvum-inskriften, där han presenterar en delvis reviderad läsning och tolkning samt en ortografisk, runtypologisk, språklig och metrisk analys. Den läsning som Janzén lägger till grund för alla analyser har han emellertid inte åstadkommit genom att själv undersöka inskriften, utan på grundlag av Bugges läsning, Jungners läsning (se nedan) och ett fotografi i Antikvarisk-topografiska arkivet (Janzén 1941 s. 7 f.). Han medger att ”Det må synas metodiskt oriktigt att behandla en runinskrift utan att själv ha haft den under ögonen”, men han gör det ändå på grund av att ”inskriften numera näppeligen är läsbar” och att ”de tre källor som kunna läggas till grund för en tolkning, fullt synas räcka till” (s. 7). Han kommer fram till slutsatsen att Bugges tolkning innehåller språkliga och metriska felaktigheter, och lägger fram följande läsning, tolkning och översättning (s. 18, 31 f.):

**: raþ · sa · rkat kþ em · iōni · presþ falk tþis boþ ar þfū sa · at tþim : til
bana : skal : rætstaþ : þitþupfarp · risti : asur : þþurs :**

Ráð sa'r kánn!

Kénd em Jóni præst.

Fál'k þes bóð:

»Ar þu sá at tíðum

til bána skál,

rætstaþ þit úppvarp!

Risti Assur þurs.

”Tyd den som kann [sic]! Tillägnad är jag Jon präst. Jag dolde (magiskt i runorna) hans förkunnelse: »När du så i sinom tid skall dö, rädes icke för din hädanfärd.» Assur Turs ristade (runorna).”

Hugo Jungner undersökte som nämnts Skärvuminskriften vid ett tjugotal tillfällen men han stötte på samma svårigheter i läsningen och tolkningen som tidigare granskare, vilket framgår av hans fältprotokoll som innehåller flera ”tydningsförslag av gissningskaraktär, alla av högst varierande innehåll” (Svärdström i *SRI*, 5: 250). Intressant att påpeka är dock att han verkar ha varit den ende, fram till nu, som antog att åtminstone en del av inskriften kunde vara avfattad på latin, då han läser ordet *pater* i textens andra rad, som han antar ingick i uppmaning att bedja *Paternoster*. Han kommer också fram till rätt läsordning och börjar läsa inskriften från den nedre raden istället för den övre, som Bugge och Janzén gjorde. För övrigt innehåller hans transrunifieringar och läsningar många osäkerhetsmoment, vilket tyder på att hans varierande tolkningsförslag baserades i hög grad på förmodningar om vad det kunde stå snarare än på säkra läsningar.

Den senaste och hittills rådande läsningen och tolkningen av Vg 129 nämnde jag inledningsvis och har publicerats av Svärdström i *Sveriges runinskrifter* 5. Där förkastar hon mycket av Bugges och Janzéns förslag. Som Jungner börjar hon också läsa inskriften från den nedre raden men samtidigt avvisar hon Jungners konjekturer och är i allmänhet mycket försiktigare i sina slutsatser än tidigare granskare (*SRI*, 5: 248):³

æskil : læt stin : þæ ---- pris --- isui þurs ---

5 10 15 20 25 30 35

rasi --- ū ----- m · iōniprisþfil -- þiþp--rþus -- tti þim : til rō :

40 45 50 55 60 65 70 75 80 85

Æskell læt sten þe[nna] ... [le]tti(?) þem til ro.

’Eskil lät (göra) denna sten ... förläne honom (dem) ro.’

Som synes anser sig Svärdström bara kunna tolka början och slutet av inskriften med en viss säkerhet. Om inskriftens slut konstaterar Svärdström att det i runmaterialet inte finns en direkt parallell, men att verbet *letta* och formuleringen *til ro* förekommer i liknande sammanhang i andra runinskrifter.

³ I translittereringen här delas inskriftens två rader, vilket inte görs i *Sveriges runinskrifter*.

Fig. 4. Foto av de två fragmenten av gravhällen från Skärvum kyrka. Foto: Alessandro Palumbo.

Nyläsning och nytolkning av inskriftens andra hälft

I det följande vill jag presentera en nyläsning och nytolkning av inskriftens andra hälft från runan som i Svärdröms läsning är nummer 46 (SRI, 5: 248). Nyläsningen omfattar alltså nästan hela den övre raden. Jag har undersökt Skärvuminskriften tre gånger, den 16 juni 2017, då mina försök till att komma närmare en lösning inte lyckades, samt den 22 september 2017 och den 21 oktober 2022. Undersökningen genomfördes i Västergötlands museums stenmagasin och bestod både av traditionella metoder, d.v.s. med hjälp av släpljus, och med hjälp av 3D-skanningar som Västergötlands museum vänligt ställde till mitt förfogande. Resultatet av

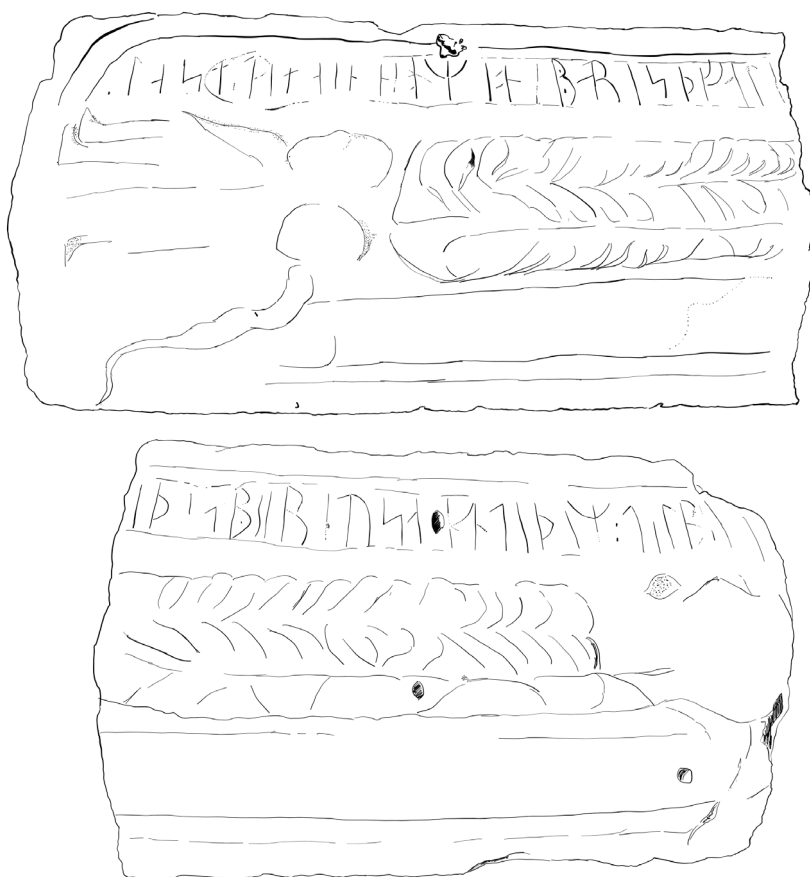

Fig. 5. Avritning av Skärvuminskriftens övre rad. Avritning: Alessandro Palumbo.

fältundersökningarna återges nedan och därefter kommenteras läsningen ingående (fig. 4 och fig. 5).⁴

in n̄ōminī p̄ātrīs p̄ filiī p̄ sp̄iritūsak̄ñti p̄ im:tīlþ-

46 50 55 60 65 70 75 80 85

in nomine patris et filii et spiritus sancti ...

⁴ Tyvärr har jag även efter upprepade undersökningar inte lyckats åstadkomma en väsentligt säkrare läsning av inskriftens nedre rad och av de första runorna i den övre raden, varför jag här har valt att endast behandla inskriftens slut, för vilken jag menar att jag har kommit fram till en bättre lösning än tidigare granskare. Detta innebär emellertid inte att jag nödvändigtvis på alla punkter är enig med tidigare läsningar av resten av inskriften.

R. 45–50 beskriver Svärðström som ”en säker hst [huvudstav] med fördjupningar t.v., vilka icke verkar huggna, varpå tydliga spår av ytterligare fem runor” (SRI, 5: 249), men hon anger ingen translitterering. Min läsning av dessa fem runor är **innjō**. Av 46 **i** ser man huvudstaven tydligt, och det finns inga spår av bistavar. Av 47–48 **nn** kan man se både huvudstavarna och de nästan vågräta bistavarna ganska tydligt. Intressant att notera är att avståndet mellan dessa två **n**-runor är märkbart större än mellan dessa och de föregående och efterföljande runorna, vilket alltså enligt min tolkning sammanfaller med gränsen mellan två ord.⁵ Av runa 49 **i** går att identifiera en tydlig huvudstav, som är något skadad i den nedre delen. Med tanke på det korta avståndet mellan 48 **n** och 49 **i** är det möjligt att 49 **i** ursprungligen var tänkt att vara huvudstaven till en **o**-runa, men att ristaren på grund av platsbrist var tvungen att rista ytterligare en runa, alltså 50, som **o**. Runa 50 **ō** består av en huvudstav och spår av två enkelsidiga, nästan vågräta bistavar till vänster om huvudstaven. Två nedåt vinklade diagonala streck som korsar denna huvudstav ger inte intrycket av att vara ristade. 51 **m** är tydlig. En fördjupning i stenen mellan 51 **m** och 52 **i** tolkar Svärðström (SRI, 5: 249) som ett ordskillnadstecken, men min bedömning är att det handlar om en naturlig fördjupning. 52 **i** är tydlig. På 53 **n** är de av Svärðström (SRI, 5: 249) antagna bistavarna till vänster om huvudstaven enligt min bedömning inte ristade. Däremot är **n**-bistaven till höger tydlig. 54 **i** är ganska vittrad och det går inte att identifiera några spår av en möjlig stingning. 55 **p** är tydlig. Den övre öglan är mindre än den nedre. Den nedre öglan är tydligt stungen med en prick och verkar inte utgå från huvudstaven utan från den övre öglan. 56 **atr**. Svärðström (SRI, 5: 249) läser endast **r**, men två tydliga diagonala streck finns till vänster om huvudstaven, utgående från dess mitt respektive topp. **a**-bistaven är längre än **t**-bistaven. Den övre delen av **r**-bistaven, alltså öglan, ansluter inte till huvudstaven, utan till den nedre delen av bistaven. 57–62 **isþfil** är tydliga. 61 **i** har en repa till vänster som skulle

⁵ En annan möjlighet, för vilken jag tackar en av de anonyma granskarna, är att **in** inte ska uppfattas som prepositionen *in* utan som slutet på ett föregående ord och att **njōminj** är en felristning för **inomini** som ensamt kan stå för *in nomine*, alltså med en omkastning av de första två runorna och en dubbelläsning av **n**-runan (jfr DR 410 och G 278). Felristningen **ni** för **in** skulle kunna bero på en felläsning av minimer i en handskriven källa med latinska bokstäver. Osäkerhetsmoment är dock också förknippade med detta förslag. För det första kan vi inte med säkerhet läsa vad som föregår **njōminj**. För det andra gör hypotesen om att **n**-runan ska dubbelläsas, att en omkastning av **in** till **ni**, enligt mig, blir mindre sannolik, eftersom **n**-runan som skulle dubbelläsas då skulle förekomma initialt på grund av omkastningen.

kunna tolkas som en **α**-bistav, men som alltså enligt min bedömning inte är ristad. 63–64 **ii** utgörs av två säkra huvudstavar som också nämns av Svärdröm (SRI, 5: 249) som dock inte translittererar dem. 65 **p** är tydlig. 66–67 identifierar Svärdröm (SRI, 5: 249) som spår av två runor och läser denna sekvens som ett osäkert **i** där bara övre delen av huvudstaven är säker, och ett osäkert **s**, där bara den högra huvudstaven är tydlig, medan de första två leden beskrivs som ytterst svaga spår. Istället för två runor **iṣ** läser jag här ett relativt säkert rättvänt långkvist-**s**, där Svärdröms (SRI, 5: 249) runa 66 utgör första ledet (istället för spår av en **i**-runa), och hennes runa nr 67 utgör resten av **s**-runan, alltså: 66 **s**. Även Säve (1863, 39) verkar av hans avritning att döma ha uppfattat sekvensen så. 67 är ett ganska säkert **p**. Hela huvudstaven och nedre delen av bistaven, inklusive en stingning i dess mitt, är bevarade. Där de två bågarna möts är stenytan något skadad. 68–69 **ii**. Svärdröm (SRI, 5: 249) beskriver två grunda parallella lodräta linjer, vilka inte translittereras. Jungner, vars läsning på denna punkt redovisas av Svärdröm (SRI, 5: 249), läser här **ap**. Enligt min mening är den vänstra staven ganska tydlig, medan den högra staven är skadad i mitten. Till höger om denna finns några spår, vilka Jungner alltså betraktade som bistaven på ett **p**, men som jag inte anser vara ristade. Den vänstra staven verkar inte ha varit helt rak, då den nedtill böjer sig något till vänster, och det är möjligt att vi här har ett försök till rättning av en **i**-runa. Det minimala avståndet mellan stavarna talar också mot att dessa ristningsspår var tänkta att utgöra två separata runor. 70 **r** är tydligt. Öglan ansluter inte till huvudstaven utan till den nedre delen av bistaven. 71 **i**. Svärdröm (SRI, 5: 249) läser här en säker huvudstav och möjliga spår av en **p**-bistav. Enligt min läsning är de översta två tredjedelar av en huvudstav säkert bevarade, utan några spår på bistavar. 72 **tu**. Den tydligt bevarade **u**-runan, som även Svärdröm (SRI, 5: 249) translittererar, har en klar bistav som från huvudstavens topp går diagonalt ner till vänster. 73–74 **sa** är tydliga. Bistaven på **α**-runan är något högt ansatt. Svärdröm (SRI, 5: 249) beskriver en tydlig huvudstav och spår av en bistav till vänster om denna. Magnus Källström vid Riksantikvarieämbetet, Stockholm, noterar i opublicerade fältanteckningar utförda den 31 januari 2020 (e-brev till förf. 6 december 2022) att **α**-bistaven är högt ansatt, och att det möjligtvis kan finnas spår av en **n**-bistav längre ned till höger, alltså kanske **an**. 75–76 **kṇ**. Svärdröm (SRI, 5: 249) beskriver möjliga spår av en **æ**-bistav på runa 75 (76 i hennes translitterering), vilken hon ändå inte translittererar, och anser 76 (77 i hennes translitterering) vara ett säkert kortkvist-**t**. Bistaven på denna **t**-runa är dock tydligt konkav och utgör en fortsättning av bistaven på 75, som jag alltså läser som **k**. Under **k**-bistaven

finns möjligtvis spår av ett streck som går nedåt till höger om huvudstaven och bildar en möjlig bindruna **ñk**, vars identifiering dock måste betraktas som osäker. Av runa 76 är huvudstaven tydligt bevarad och man ser möjliga spår av en enkelsidig **n**-bistav. Källström läser 76 som **i**. Jag läser alltså denna sekvens 75–76 med lite osäkerhet som **kñ** eller **ñkñ**. 77–78 **ti** är tydliga. 79–81 **pim** är tydliga, även om **i**-runan inte når upp till samma höjd som övriga huvudstavar och är något diagonal jämfört med övriga huvudstavar. Huvudstaven på **m** är skadad nedtill. Därefter ett skiljetecken i form av två vittrade punkter :. 82 **t** är tydligt. 83 **i** består av en vertikal stav som upptill är en tredjedel kortare än de övriga huvudstavarna. 84 **!**. Huvudstaven är tydlig. Spår av enkelsidig bistav upptill till höger. 85 **b** / **ñ**. Svärdröm (SRI, 5: 249) läser en säker **r**-runa. Jag är däremot inte lika säker. Den övre delen av bistaven ser ut att ha varit en ögla men är otydlig och av den nedre bistaven är bara början tydlig, där den an knyter till huvudstavens mitt. Runan ser ut att kunna vara ett **b**, vilket Källström också har föreslagit och även Sävje (1863, 39) verkar ha läst så. Här tar min läsning slut, men Svärdröm (SRI, 5: 249) identifierar ytterligare en runa (som skulle ha varit runa 86 i min numrering) som hon translittererar **o** och dessutom ett skiljetecken :. Den hypotetiska runan 86 är enligt min mening för osäker för att kunna translitteras. Möjligtvis kan man se spår av mitten av en huvudstav men inte några säkra spår av bistavar. Källström rapporterar om spår av en dubbelsidig stigande bistav, möjligtvis rester av ett **o**. Sävje (1863, 39) har ritat ett **h**. Till sist kan jag inte se det skiljetecken : som Svärdröm (SRI, 5: 249) läser efter runa 86 (87 i hennes translitterering). Bugge (i Torin 1888, 21) hade på denna punkt föreslagit att läsa **n** (alltså runa 87 enligt min numrering), och Källström frågar sig om det i sekvensen 85–87 kan ha stått **bñ**, även om han själv bedömer **n**-runan vara mycket tveksam. En möjlighet som jag här vill lägga fram är att ristningsspåren som verkar ha utgjort runa 86 och 87 i själva verket kan vara spår av inskriftens ram. På den nedre delen av gravhällen når inskriften nämligen inte hela vägen till kanten, utan monumentet har en nedre ram från vilken runorna börjar. I gravhällens övre del kan det ha funnits en motsvarande ram. I inskriftens första linje når runorna inte heller fram till hällens kant och stället där de slutar motsvarar ungefär punkten där resten av den antagna **o**- eller **o**-runan (runa 86) finns i textens andra rad.

Enligt den här föreslagna nyläsningen består Skärvuminskriftens andra hälft alltså av treenighetsformeln på latin: *in nomine patris et filii et spiritus sancti*. De avslutande runorna **pim:tjlb-** är svårare att läsa och tolka med

säkerhet. Lösningen som Svärdröm (SRI, 5: 248) föreslog, [le]tti(?) þem til ro, kan i alla fall avskrivas på grund av att hennes läsning --tti inte längre kan upprätthållas. Dessutom anser jag som nämnts att r-runan (runa 86) i den antagna sekvensen ro är mycket osäker och att ristningsspåren efter runa 86 kanske egentligen kan vara rester av inskriftens övre ram. Slutligen vore det anmärkningsvärt, om inte omöjligt, om ett skilletecken, det enda som enligt min mening med säkerhet kan identifieras i inskriftens andra rad, skulle förekomma mitt i en sats, vilket alltså är fallet i Svärdröms tolkning: [le]tti(?) þem : til ro. Jag har emellertid ingen tillfredsställande lösning för denna sekvens. När det gäller þim skulle man kunna tänka sig att þ-runan kunde stå för den latinska konjunktionen et, precis som i resten av inskriften. Jag har också funderat på om det bakom im kunde döljas en förkortning för amen, men en sådan förkortning är annars okänd i runmaterialet. Däremot förekommer AM, med eller utan förkortningstecken ovanför M, som förkortning för amen i inskrifter med det latinska alfabetet, t.ex. nr 45, 77, 152 och 167 i Gardell (1937). En parallell mellan dessa inskrifter och Skärvuminskriften skulle dock förutsätta att i-runan, som förvisso har en avvikande form jämfört med de övriga runorna, är ett felristat a eller har uppkommit genom en skada. Det finns också en möjlighet att þim:til fortfarande bör tolkas som þem til, ”dem/honom till”, även om det fortfarande är oklart vad som följer denna sekvens. Dessutom är skrivningen i för /e/ från den äldre diftongen /ai/ ovanlig och, förutom i Vg 129, mig veterligt endast belagd i Sö 286 och U NOR1997;29F (Palumbo 2020, 116 tabell 5, 121 not 14). Om tolkningen ”dem/honom till” ändå skulle stämma, skulle treenighetsformeln kunna ingå i en uppmaning att läsa eller säga den för den döde eller de döda.⁶ En säkrare läsning av de runor som föregår in nomine skulle eventuellt kunna styrka eller försvaga detta antagande, men tyvärr är detta inskriftsparti mycket svårläst. Svärdröm (SRI, 5: 249) läser det som nämnts rasi---u---. Den första runan är dock osäker. Det som enligt min uppfattning kvarstår av bistaven är ett streck som från huvudstavens topp går diagonalt ner till höger och kanske vaga spår till höger om huvudstaven. Ser man dessa spår som medvetet huggna ristningsspår, kan det vara fråga om r eller b, men om det snarare handlar om naturliga fördjupningar kan runan teoretiskt vara ett l. Om detta senare alternativ skulle stämma, skulle vi här kunna ha början av en imperativform av verbet lesa (jfr formuleringen læsin : iðrær : bønir på Sm 145), men detta är bara en gissning.

⁶ Jag tackar en av de anonyma granskarna för detta förslag.

Tabell 1. Runinskrifter som innehåller hela eller delar av formeln *In nomine patris et filii et spiritus sancti*. Translittereringar är hämtade från Samnordisk runtextdatabas men också kontrollerade mot själva källorna. Där databasen har ett generiskt skiljetecken ~ används här de skiljetecken som faktiskt förekommer i inskrifterna. Där databasen har ^ för bindrunor används här överskrivna bågar istället. Framhävningar i rött är mina egna.

Signum	Fyndplats	Datering	Föremål	Translitterering (utdrag)
DR 410	Okänd	1050–1100?	Silvermynt (amulett)	eī ēasusus kristus filiūs tēi fifi in nomina bſatris eþ filſius ins eþ sbirituſſ
DR AUD1995;283	Viborg	1050–1300	Blybleck (amulett)	susbiristæ ſtæniasuæ nominae ſbiri ʀ mitiusæoni fibri amæn akla + maria + : uicit æþ : dæ trību iʀſda radi{X} : dauit : in nominae patris æt filii : æt spiritūs sǣncti amæn :: ʀ cristūs : uincit : cristūs : ræknit : cristūs : impæræt
DR Aarb1987;205	Blæsinge	1100–1500	Blybleck (amulett)	in nomine patris æþ filii æþ spiri. . . . × in nomini tomini nostri asu kr-×ſti × kuploh × tomini batris × ʀ iþ fili × kuploh -biritus ʀ × sakti kuploh × amin × kruks ʀ × ti batar × kruks ti filius × ſB × kruks ti sbiritus × ʀ × sakti × kuploh × amin ×
G 278	Mojner	1100–1500	Kopparbleck (amulett)	§A gutrit : in nomine : patris : et fili : et §B spiriʀſtu : santo : amen : tominus iesus critūs ame
N 345	Årdal kirke	1100–1500	Träpinne (amulett?)	§A ÷ in nomne patric æþ fili æþ cprituc canti amen : surraa
N 632	Bergen	1332–1500	Träkavel (amulett)	§A . . . spir. . . . §B . . . -itūs s. . . . ʀ . . . um-- . . .
N A370	Hamar-kaupangen	1100–1500	Blybleck (amulett)	. . .us sanctu. . . ʀ . . .-lfa et o . . .
U NOR1994;26B	Uppsala	1200–1499	Blybleck (amulett)	in niominj patris þ filii þ spjiritūs saknti þ im : tīlþ-
Vg 129	Skärvum kyrka	ca 1200	Gravhäll	

Signum	Fyndplats	Datering	Föremål	Translitterering (utdrag)
Ög 248	Alvastra	1300–1399	Blybleck (amulett)	sik · rekuieskat hik famula §B do¶¶¶mini : noss¶ri gesu : kristi bædiktæ †: a mörbo -ss¶so kum obæt in nomine : patris et filii et spiritus ¶ sankti : amin
Öl Jonsson2013;8	Skedstad	1100–1500	Blybleck (amulett)	§A ...-al ¶ ...-lius ¶ ...- sbiri¶¶... §B ...ktus ¶ ... ¶m- ¶

Paralleller till Skärvuminskriftens formulering

Att treenighetsformeln förekommer i en gravhällsinskrift är något mycket sällsynt. *In nomine patris et filii et spiritus sancti*, eller delar av den, förekommer i tolv medeltida runinskrifter, varav fyra är fragmentariskt bevarade och därför något osäkra, och på det sättet är denna formel inte helt ovanlig i den medeltida runkorpusen (tabell 1).⁷ Ett slående faktum är emellertid att den, med undantag av just inskriften från Skärvum, aldrig används i gravinskrifter. Andra kristna böner eller delar av böner används i gravinskrifter, främst *Ave Maria*, och vissa inskrifter uppmanar läsaren att säga *Paternoster*, men just treenighetsformeln belagd i Skärvuminskriften är ett unikum bland runristade gravhällar.

Inte heller bland de skandinaviska gravinskrifterna med latinska bokstäver verkar denna formel ha använts särskilt ofta. Gardell (1937, 153 f.) nämner endast ett gravmonument vars inskrift avslutas med treenighetsformeln, nämligen en gravhäll från Husaby som dateras till början av 1300-talet (Gardell 1937, 200 f.),⁸ och enligt Lisbeth Imer (Nationalmuseet, Köpenhamn, pers. kommentar per e-post den 16 februari 2024) föreligger endast ett sådant exempel i Danmark, nämligen en gravinskrift Varpelev

⁷ Förutom i inskrifterna i tabell 1 förekommer (delar av) treenighetsformeln i två norska opublicerade amulettinskrifter, nämligen C63008 Brår, Tønsberg, och C63014 Skøien Nordre, Vestby (Zilmer manus).

⁸ Gravinskriften från Husaby lyder: [*Hic iacet*] ...*oar et uxor eius Helena. Req(ui)escant i(n) pace. A(men). In nomine patris et filii et spiritus [sancti]*, 'Här ligger ... och hans hustru Helena. Må de vila i frid. Amen. I Faderns och Sonens och den helige Andes namn.'

(Østsjælland) daterad mellan 1200-talets slut och 1300-talets början.⁹ Inga paralleller verkar finnas från Norge (Syrett 2002; Bollaert 2022).

En kontroll i det medeltida epigrafiska materialet från Frankrike som dateras mellan 750–1300 visar att denna formel, åtminstone i de inskrifter som hittills har utgivits i *Corpus des inscriptions de la France médiévale*, inte heller förekommer på gravmonument, men dock i andra typer av inskrifter, exempelvis dedikationsinskrifter. Inte heller en sökning bland medeltida och tidigmoderna inskrifter från tyskspråkiga områden registrerade i databasen *Deutsche Inschriften Online* ger några resultat av gravinskrifter med denna formel. Användningen av treenighetsformeln i gravinskrifter verkar alltså inte bara ha varit ovanlig i Skandinavien, utan även i vissa epigrafiska traditioner på kontinenten.

Om man igen ser på det skandinaviska runmaterialet kan man lägga märke till att treenighetsformeln, med två undantag, uteslutande förekommer ristad på föremål som har tolkats som amuletter. Det första undantaget är alltså Skärvuminskriften, medan det andra utgörs av ett runristat handtag av ett besman som hittades i Ribe (DR EM85;474B). Handtaget skulle teoretiskt sett också ha kunnat återanvändas som amulett. Amuletter kan nämligen ha olika utformningar och bestå av olika typer av material, och de definitioner av *amulett* som har använts i litteraturen utgår ofta från deras inskrifters antagna skyddande eller helande funktion (Steenholt Olesen 2010, 162; *DR, Text*, sp. 774 f.).

Treenighetsformeln ingår i en del böner, liturgiska riter och sakrament, därunder särskilt dopet, och den kopplas även till välsignelser och uttalas samtidigt som korstecknet utförs. Kopplingen mellan denna formel och välsignelser kan förklara dess användning i runamuletter och samma funktion, alltså som välsignelse, kan ligga till grund för dess bruk i gravinskriften från Skärvum. Den textuella parallellen mellan flera runamuletter och Skärvuminskriften, bruket av latin och dessutom förekomsten av några ortografiska egenheter som nämns i det följande kan eventuellt tyda på att just en runamulett kan ha tjänat som förebild eller inspiration för den som avfattade Skärvuminskriftens text.

⁹ Gravinskriften från Varpelev lyder: *In nomine patris et filii et spiritus sancti. Hic iacent [sic] dominus Herlogus. Hic iacet d[omi]n[u]s Nicolu[s] quondam camerarius et d[omin]a Cecilia uxor eius, dominus Petrus filius suus, domina Kathelug.* 'I Faderns och Sonens och den helige Andes namn. Här ligger herr Herlug. Här ligger herr Niels, tidigare kammarmästare och fru Cecilia, hans hustru, herr Peder, hans son, fru Kathellug.'

Runlatin och Skärvumristarens ortografi

Den skandinaviska runkorpusen omfattar flera hundra inskrifter som antingen endast är avfattade på latin eller innehåller delar på latin. Sättet på vilket dessa latinska texter är stavade med runor kan dock skilja sig avsevärt från inskrift till inskrift och spänner från felfritt latin som följer litterära stavningskonventioner till ortofona återgivningar av latinska ord och sekvenser som endast liknar latinska ord men som egentligen inte ger någon språklig mening.¹⁰ Vilka slutsatser kan man dra om ristaren från Skärvum, hans latinkunskaper och skriftnorm utifrån de skrivsätt som uppvisas?

En analys av ristarens ortografi och språkkunskaper är naturligt behäftad med många osäkerhetsmoment. Vi vet exempelvis inget om den exakta kontexten inom vilken inskriften producerades, om ristaren själv komponerade texten eller om andra personer var involverade, t.ex. en beställare, en präst eller andra hantverkare, och om ristaren använde sig av en förlaga. Bruket av en tänkt förlaga har antagits i vissa fall där bestämda ristningsfel kan skyllas just avskrivningsprocessen (se t.ex. Liestøl i *NIyR*, 6: 7, 58; Knirk 1998, 494), men vi kan i de allra flesta fall inte veta säkert hur avskrivningen har föregått, vem som ansvarade för förlagan, vilka latinkunskaper den personen besatt, på vilket alfabet, runor eller bokstäver, förlagan var avfattad och om den också innehöll felaktiga eller avvikande skrivningar till att börja med. Dessutom vet vi lite om hur ristarna tillägnade sig sina latinkunskaper – t.ex. genom formell skolning eller inte, genom muntlig förmedling eller genom bruket av skrivna källor med bokstäver eller runor – och det empiriska underlag vi har till vårt förfogande är ofta litet och inte alltid enkelt att tolka (se t.ex. Steenholt Olesen 2021, 98–101; Palumbo 2022, 79–81).

Förutom dessa generella iakttagelser försvåras en bedömning av Skärvumtextens ortografi ytterligare av inskriftens dåliga skick, som gör att man inte alltid med säkerhet kan uttala sig om de skrivningar som förekommer. Exempelvis verkar ordet *nomine* ha ristats med en **i**-runa i ändelsen, men det går inte att utesluta att en stingning har vittrat bort. Ett oväntat **i** verkar dock felaktigt ha ristats i början av samma ord, **niþmini**, och på samma sätt har ordet *spiritus* ristats med en extra **i**-runa, d.v.s. **spjiirifus**. Snarare än tecken på dålig latinkompetens kan det i båda fallen

¹⁰ Många studier har ägnats åt ortografiska aspekter av latinet skrivet med runor, bland annat Gustavson 1994a; 1994b; 1995; Knirk 1998; Steenholt Olesen 2007, 38–41; 2021; Källström 2018; Kleivane 2019; Tarsi 2019; Palumbo 2022; 2023.

handla om ristningsfel. Som jag nämnde i min läsningsrapport ovan är avståndet mellan det första **n**:et och **i** i **njōmini** mycket knappt, och möjligtvis har ristaren varit tvungen att rista ytterligare en runa för att bistavarna på **o** skulle få plats. På ett liknande sätt är avståndet mellan de två **i**-runorna i **spjiritūs** minimalt, och eftersom det första **i**:et inte är helt rakt, kan det efterföljande **i**:et ses som en rättning. Andra förklaringar för dessa avvikande skrivningar är möjliga, som exempelvis felaktig avskrivning från en förlaga – felläsning av minimer i fallet **njōmini**? – vilket då skulle förutsätta mindre säkra latinkunskaper, men de ovan nämnda epigrafiska observationerna gör att jag lutar åt att tolka dessa skrivningar som beroende på ett mindre säkert utförande av runorna.

En skrivning som däremot kan tolkas som ett avvikande från förväntade skrivkonventioner utgörs av återgivningen av ordet *sancti*, vilket jag har translittererat **sakṇti**. Sådana omvända skrivningar kan återspegla ett uttal av /kn/ som [ŋ:], på ett liknande sätt som omkastning av **n** och **g** kan vara tecken på att /gn/ uttalades [ŋ:] i fall som <vang> istället för <vagn> (Wessén 1968, § 22) eller skrivningen **ingi**-... för *ignibus* (Vg 264; se Palumbo 2020, 194). Stöd för en sådan förklaring av skrivningen **kṇ** i *sancti* går att hitta i ortofona realiseringar av samma sekvens där **k**-runan helt har uteslutits, exempelvis **santo** (N 345), **santi** (N 614) och **santafisetur sanctificetur** (N 615) med flera. Även om sekvensen **sakṇti** inte kan betraktas som en ortofon skrivning, kan den alltså ändå vara betingad av hur ordet *sancti* uttalades. Samtidigt är denna del av inskriften, som många andra, svårläst och det går inte att helt utesluta andra läsningar, till exempel **saṇṇti**, vilket kunde tolkas som rättning av en avvikande skrivning, eller **saṇṇkiti**, som Källström (opublicerade fältanteckningar) föreslår. I detta sistnämnda fall skulle vi inte längre ha att göra med en fonetisk betingad skrivning, utan med en normenlig sådan med undantag av en felristad **i**-runa efter **k**, möjligtvis menad som huvudstaven till ett **t** som dock ristats för nära **k**-runan (jfr de ovannämnda fallen av **njōmini** och **spjiritūs**). Alternativt skulle **i**-runan kunna tolkas som en epentetisk vokal i konsonantklustret.

Intressant nog blandar Skärvumristaren skrivpraktiker som är typiska för runtraditionen med andra som helt tydligt har anknytningar till latinska konventioner. Spår av traditionellt runska konventioner ser vi i sekvensen **spjiritūs** | **sakṇti**, där bara ett **s** har ristats mellan två ord som slutar resp. börjar med ett ljud som kan representeras av samma runa. På helt motsatt sätt gör ristaren i sekvensen **in njōmini**, där han ristar två **n**-runor i ett fall där bara ett **n**, enligt den ovan nämnda konventionen, hade räckt. Det är också intressant att notera, som jag gjorde ovan i läsnings-

rapporten, att ristaren verkar ha lämnat ett mellanrum mellan *in* och *nomine*. Mellanrum som ett sätt att separera ord är något mycket ovanligt i runinskrifter och egentligen också i inskrifter med latinska bokstäver (se t.ex. Bollaert 2022, 140–144 om det norska materialet). I fall där denna praktik anses ha använts medvetet, har den antagits ha sitt ursprung i handskriftskonventioner (Knirk 1998, 493; Bollaert 2022, 140 f.).¹¹

Ytterligare en ortografisk praktik som Skärvumristaren använder och som är värd en kommentar är dubbelskrivning, i detta fall av en vokal, i ordet **fili filii**. Dubbelskrivning är som bekant ett sällsynt fenomen i runinskrifter, men dubbelskrivning av långa konsonanter blir allt vanligare under medeltiden, även om den aldrig slog helt igenom (Palumbo 2020, 215 f.). Långa vokaler dubbelskrivs i princip aldrig i runinskrifter, men genitivformen av latinska maskulina substantiv, för det mesta *filius* samt ett par personnamn, uppvisar en viss variation, nämligen **i** i sju belägg¹² och **ii** i sex belägg.¹³ Det faktum att Skärvumristaren använder sig av en sådan konvention tyder på att han var väl förtrogen med (vissa) latinska skrivnormer som han kan tänkas ha tillägnat sig genom bekantskap med handskriftsmaterial eller inskrifter, om det inte beror på en möjlig förlaga.

Slutligen utmärker sig Skärvumristaren på grund av ytterligare en mycket sällsynt skrivkonvention, nämligen att han använder enskilda **p**-runor som förkortning för den latinska konjunktionen *et*. Mig veterligt förekommer detta skrivsätt med säkerhet i endast en annan inskrift i hela runkorpusen, nämligen i inskriften på en runamulett från Visby (G 345). Amuletten har formen av ett kors, den dateras till 1300-talet och bär en ganska lång inskrift med en invokation till sankta Maria, aposteln Jakobs moder, sankta Maria Magdalena, sankta Salome och möjligtvis sankta Katarina: **intesede pro nobis semper : p : sancta maria mater iacobi apostuli : p : sancta maria maggdalena : p : salumee : p : sancta caeri**, *Intercede pro nobis semper et sancta Maria, mater Jacobi apostuli, et sancta Maria Magdalena et Salome et sancta Catarina(?)*. I inskriften från Visby

¹¹ Som nämnts i not 5 ovan kan **in** möjligtvis tolkas som slutet av ett föregående ord och **nijominj** som en felristning för *in nomine* med dubbelläsning av **n**. Oavsett tyder det stora tomrummet mellan **in** och **nijominj** på att ristaren har använt mellanrum mellan två ord, vilka dessa nu må vara.

¹² Sekvensen **fili** förekommer i DR Aarb1987;205, DR EM85;474B, DR NOR1999;21, GR 12, Sö AA29;8 (där även ett fall en enkelskriven *i*-runa förekommer i **edigi Egidii**) och Ög 248 samt **ambrosii Ambrosii** i G 194.

¹³ Sekvensen **fili** förekommer i DR 410, G 278, IS RunaIslandi59, N 345 och N 632 samt **egidi Egidii** i Sö AA29;8, som också visar exempel på dubbelskrivning av **i** i **fili**.

omges varje **p** av två skiljetecken, vilket inte är fallet på gravhällen från Skärvum, men annars handlar det om samma förkortning. Ytterligare ett möjligt fall återfinns i en grönländsk inskrift, GR 43 (Imer 2017, 296), i en sekvens som Imer läser och tolkar **iley : p : elon, Eloi(?) ... Elon**. Runan **p** skulle möjligtvis kunna tolkas på samma sätt som på Visbyamuletten och Skärvuminskriften, nämligen som en förkortning för *et*. Ett annat alternativ är att den ska tolkas som en förkortning för *Dominus*.

Ordet *et* förekommer i flera runinskrifter återgivet som **æp**, vilket är en ortofon skrivning betingad av en försvagning av /t/ i slutljud (Stotz 1996, 228 f.; Knirk 1998, 490). Vid några tillfällen återges *et* som en bindruna, antingen **æþ**, **æt**, **ēþ** eller **ēt**.¹⁴ Bruket av **p** för *et* i Skärvuminskriften och i amuletten från Visby kan möjligtvis ses som en relaterad praktik, där man har gått från en ligatur till en förkortning. När det gäller den gotländska amuletten har man antagit att bruket av förkortningstecken för *et* i den latinska handskriften kan ha fungerat som modell för denna användning av **p**-runan (Gustavson i *SRI*, 12.2, s. 25 i den opublicerade artikeln om runinskrifter från Visby stad), vilket inte är en omöjlighet, och samma förklaring skulle kunna gälla Skärvuminskriften. Värt att ändå påpeka är det faktum att *et* också förekommer förkortat i inskrifter med latinska bokstäver (se t.ex. Syrett 2002, 65) och att dessa ristare därför kan ha hämtat inspiration från endera källtypen.

Det som bland annat är intressant med användningen av **p** för *et* är att det rör sig om en skriftspråklig konvention där kopplingen till ordets uttal förloras, samtidigt som förkortningen **p** härstammar från en ortofon skrivning. Man har alltså skapat ett rent skriftspråkligt skrivsätt som innehåller en ortofon skrivning. Detta har relevans för den koppling som man tidigare har gjort mellan ortofona skrivningar och hur ristare antas ha lärt sig latin samt nivån på deras latinkunskaper.

I flera tidigare studier har man på olika sätt försökt dra slutsatser om ristarnas latinkunskaper utifrån stavningen av latinska ord. I denna fråga har särskilt ortofona skrivningar fått uppmärksamhet och tolkats som tecken på brist på formell skolning i latin och att ristarna förvärvade sina språkkunskaper muntligt, och att de alltså återgav i skrift det latin de hade hört uppläst eller sjungit i kyrkan (se t.ex. Knirk 1998, 490 f.).

¹⁴ Inget av dessa skrivsätt är särskilt vanligt, men **æþ** är i alla fall den oftast förekommande och är belagt i sex inskrifter (DR Aarb1987;196, DR NOR1999;21, N 142 †, N 632 och N 633 samt en opublicerad amulettinskrift C63014 Skøien Nordre, Vestby), **ēt** uppträder i tre inskrifter (N 248, N 306, N B619), medan **æt** och **ēþ** förekommer i en inskrift var (DR Aarb1987;205 resp. GR 56). Ytterligare ett möjligt fastän osäkert belägg på **æt** eller **ēt** kan finnas i den skadade och ännu opublicerade amulettinskriften C63008 Brår, Tønsberg.

I andra sammanhang har jag (Palumbo 2022, 199–203) argumenterat för att denna inte är den enda möjliga tolkningen av ortofona skrivningar av latinska ord och att vissa inskrifter tyder på helt andra förhållanden. Bland annat kan ortofona skrivningar förekomma i inskrifter där det latin som återges med runor är felfritt, de kan förekomma tillsammans med skrivkonventioner som är tydligt influerade av latinska skrivkonventioner (som dubbelskrivningen av långa konsonanter), och de kan uppträda i inskrifter som även innehåller delar på latin och med latinska bokstäver som, i motsats till runska ortofona skrivsätt, följer den förväntade litterära skriftnormen. Vi vet lite om hur runristare skolades i runskrift i allmänhet (se Gustavson 2013) och i latin i synnerhet, men på en generell nivå framstår det som rimligt att anta att professionella ristare som ansvarade för monumentala inskrifter fick en formell skolning i det latinska formelgods de hade behov för i sina arbetsuppgifter. Dessa iakttagelser tyder på att vissa ristare lärde sig latin i formella kontexter även om de använde sig av ortofona skrivningar, och att dessa skrivningars förekomst också kan förklaras med att inläringen skedde genom texter som inte nödvändigtvis följde den vedertagna latinska skriftnormen utan en runsk skrivkonvention. Det är också möjligt att dessa val bör tolkas sociolingvistiskt, det vill säga att sociokulturella överväganden exempelvis knutna till identitet, kulturell tillhörighet och skrivpraktikers symbolvärde gjorde att ristarna valde dessa konventioner istället för den latinska normen när de producerade texter på latin med runor (se också Palumbo 2022, 203).¹⁵

Ortografen i inskriften från Skärvum pekar åt samma håll. I förkortningen av det latinska ordet *et* med **p** baserar sig ristaren på en ortofon återgivning av *et* samtidigt som han följer en konvention som är rent skriftspråklig och som alltså måste ha förmedlats i en inlärningskontext som hade skriften som medium. Dessutom är latinet i resten av inskriften i stort sett felfritt och ett skrivsätt som **filii** för *filii* tyder på förtrogenhet med latinska skriftnormer snarare än på en ”muntlig” inlärnin g av latin.

¹⁵ Även Spurkland (2004, 337) uttrycker en viss skepsis om slutsatsen att ristare som producerade ortofona skrivningar endast påverkades av det latin de hörde. Han argumenterar dock annorlunda än jag, nämligen att skillnaderna i skrivsätten mellan olika runinskrifter på latin då hade varit större. Variationen i stavningen inom korpusen av runinskrifter på latin skulle behöva kartläggas noggrannare för att kunna testa en sådan hypotes. Steenholt Olesen (2021, 77) är inne på samma tankegångar: ”The overall impression of ‘orthophonic spellings’, however, is that they are simply too homogeneous to be the result of random individuals rendering something they knew only by ear.”

Med Peter Kochs och Wulf Oesterreichers termer (1985) kunde man säga att vi här inte har att göra med enkel *Verschriftung*, eller medial skriftlighet (Mertzlufft 2006; Bianchi 2010, 32), alltså ett byte av medium från det muntliga till det skriftliga, utan med *Verschriftlichung*, det vill säga konceptuell skriftlighet som bland annat innebär ”utvecklingen av skriftspråkliga idiom med skriftspecifika uttrycksmedel” (Bianchi 2010, 33, med hänvisning till Oesterreicher 1993, 272–280). Detta tyder på att det vi uppfattar som ortofona skrivningar kunde utgöra en runsk skrivkonvention i sin egen rätt, istället för att endast vara en muntligt präglad förvanskning av en litterär latinsk norm.

Slutord

Inskriften på gravhällen från Skärvum har vållat många svårigheter för alla forskare som har arbetat med den, då dess dåliga bevarandeskick försvårar läsningen och tolkningen avsevärt. I denna artikel har jag presenterat en nyläsning och nytolkning av inskriftens andra hälft. Till skillnad från tidigare förslag innebär denna nyläsning att denna del av inskriften är helt avfattad på latin och består av treenighetsformeln *in nomine patris et filii et spiritus sancti*.

Den medeltida runkorpusen har nu alltså utökats med ytterligare en runinskrift på latin. Även om resten av texten inte är helt läst eller tolkat är det dessutom sannolikt att inskriften är flerspråkig, då dess början verkar vara avfattad på fornsvenska. I många runinskrifter som innehåller delar på latin är dessa mycket korta och formelartade, ibland begränsade till enstaka ord. Det nytolkade partiet på Skärvumhällen är förvisso också formelartat, men det är långt nog för att vi ska kunna dra en del tentativa slutsatser om dåtidens textkultur samt ristarens – eller hans miljö – latinkunskaper och skrivkonventioner.

Skärvuminskriften utgör också ytterligare ett exempel på treenighetsformeln i runinskrifter och ger oss dessutom ny kunskap om det formelgods som användes i gravinskrifter under svensk medeltid. Treenighetsformeln förekommer nämligen inte i några andra skandinaviska gravinskrifter med runor. Den verkar inte heller ha varit vanligt förekommande i gravinskrifter med latinska bokstäver, och Gardell (1937, 153 f., 200 f.) anger endast ett sådant exempel, en gravinskrift från Husaby i Västergötland som är daterad till 1300-talets början. Om det finns en koppling mellan dessa två gravhällar är svårt att säga, bland annat eftersom det går hundra år mellan deras antagna dateringar, men det är i alla fall anmärkningsvärt att de enda två exempel på gravinskrifter som avslutas

med treenighetsformeln har hittats i samma område. Värt att nämna är att Skärvum dessutom befinner sig i ett område runt Falköping som sedan tidigare är känt för en nästan unik tvåspråkig och tvåskriftlig epigrafisk tradition, där fornsvenska, latin, runor och bokstäver användes flitigt vid sidan av varandra och samtidigt i samma texter (Blennow och Palumbo 2021; 2022). Den nya tolkningen som presenterats här gör att vi nu har blivit varse om ytterligare en pusselbit av detta flerspråkiga epigrafiska område.

När det gäller användningen av treenighetsformeln har Skärvum-inskriften paralleller i runamuletter, där denna formel förekommer flera gånger. En möjlighet, som dock är svår att bevisa, är att just en runamulett kan ha tjänat som förebild eller inspiration för den som avfattade Skärvum-inskriftens text.

Även om många osäkerhetsmoment är kopplade till analyser av ristarnas ortografi och språkkunskaper, har jag argumenterat för att en studie av denna texts ortografi visar att ristaren besatt tillräckligt goda färdigheter i latin att han kunde producera en i stort sett felfri latinsk text. Några avvikelser som förekommer i inskriften, **nġomini** för *nomine* och **spġiritus** för *spiritus*, har jag förklarat vara av epigrafisk natur och kan enligt min mening skyllas ristningsfel snarare än dåliga språkkunskaper. Eventuellt kan **saknti** (alternativt **sanġnti** eller **sanġiti**) vara en skrivning påverkad av ordets uttal. Däremot visar ett skrivsätt som **filii** för *filii* att ristaren var väl förtrogen med (vissa) latinska skrivkonventioner. För övrigt använder Skärvumristaren en nästan unik återgivning av *et* med en enskild **p**-runa. På denna punkt har denna inskrift ytterligare en parallell i en runamulett från Visby (G 345). Det handlar alltså om en förkortning som baseras på en ortofon skrivning, det vill säga **ep** eller **æp**. Jag har tolkat denna förkortning som ett tecken på konceptuell skriftlighet på latin med runor samt som ett motbevis till att ortofona skrivningar måste förklaras med brist på skolning i latin eller dåliga språkfärdigheter. Däremot ser jag det som ett ytterligare tecken på att ortofona skrivningar kunde utgöra en runsk skrivkonvention som ristarna, särskilt professionella sådana, har kunnat tillägna sig i en formell skolningskontext, och inte nödvändigtvis som ett bevis på en ”muntlig” inläring av latin.

Förkortningar och bibliografi

- Bianchi, Marco. 2010. *Runor som resurs: Vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland*. Runrön, 20. Uppsala.
- Blennow, Anna, och Alessandro Palumbo. 2021. "At the Crossroads between Script Cultures: The Runic and Latin Epigraphic Areas of Västergötland." I *The Meaning of Media: Texts and Materiality in Medieval Scandinavia*, red. Anna Catharina Horn och Karl G. Johansson, 39–69. Modes of Modification, 1. Berlin och Boston.
- . 2022. "Epigrafiska områden i medeltidens Västergötland: Ett samspel mellan latinsk och runsk skriftkultur." *Fornvännen* 117.3: 181–197.
- Bollaert, Johan. 2022. "Visuality and Literacy in the Medieval Epigraphy of Norway." Doktorsavhandling (opublicerad), Universitetet i Oslo.
- Corpus des inscriptions de la France médiévale*. Red. Robert Favreau, Jean Michaud, Cécile Treffort, Vincent Debais och Estelle Ingrand-Varenne. 26 vol. Poitiers (CESCM) och Paris (CNRS), 1974–2016.
- Deutsche Inschriften Online. <https://www.inschriften.net>. Besökt 16 feb. 2024.
- DR + nr = inskrift publicerad i *Danmarks Runeindskrifter*, av Lis Jacobsen och Erik Moltke, 3 vol.: *Text*; *Atlas*; *Registre* (København, 1941–1942).
- DR Aarb = inskrift publicerad i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1986. København.
- DR AUD1995;283 = inskrift publicerad i *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1995* (1996): 283.
- DR EM85;474B = inskrift publicerad på s. 474 i Erik Moltke, *Runes and Their Origin, Denmark and Elsewhere* (Copenhagen, 1985).
- DR NOR1999;21 = inskrift publicerad i *Nytt om runer* 14: 21.
- G + nr = inskrift publicerad i *Gotlands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 11–12. Nummer över G 222 återfinns i Helmer Gustavson och Thorgunn Snædal, manus till Gotlands runinskrifter, del 3. <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3/>
- Gardell, Sölve. 1937. *Gravmonument från Sveriges medeltid: Typologi och kronologi*, vol. 1: *Text*. Göteborg.
- GR + nr = signum i Samnordisk runtextdatabas för inskrifter från Grönland, senast publicerade i Imer 2017.
- Gustavson, Helmer. 1994a. "Latin and Runes in Scandinavian Runic Inscriptions." I *Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung: Internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.-27. Juni 1992 in Bad Homburg*, red. Klaus Düwel, 313–327. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, 10. Berlin och Boston.
- . 1994b. "Runsk latinitet." I *Medeltida skrift- och språkkultur: Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv II: Nio föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1992*, red. Inger Lindell, 61–77. *Runica et Mediævalia*, Opuscula, 2. Stockholm.

- . 1995. "Coincidentia oppositorum – Latin med Runor: Några grafematiska och fonematiska iakttagelser." I *Symbolae septentrionales: Latin Studies Presented to Jan Öberg*, red. Monika Asztalos och Claes Gejrot, 203–215. Runica et Mediævalia, Scripta Minora, 2. Stockholm.
- . 2013. "Lära sig och lära ut runor – med hjälp av futharken?" *Situne Dei* 2013: 31–40.
- Hjärne, Erland. 1946. "Märke, män och mästare: Några ord om runristningen på Högrestenen." *Saga och sed* 1945: 43–70.
- Imer, Lisbeth. 2017. *Peasants and Prayers: The Inscriptions of Norse Greenland*. Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History, 25. Odense.
- Janzen, Assar. 1941. "Grolandastenen." *Göteborgs högskolas årsskrift* 47.15: 1–44.
- Junger, Hugo. 1939. Opulicerat fältprotokoll. Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Kleivane, Elise. 2019. "To menn og 'Ave Maria' i Hamar kaupangen." *Maal og Minne* 2: 69–99.
- Knirk, James E. 1998. "Runic Inscriptions Containing Latin in Norway." I *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung: Abhandlungen des vierten internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.–9. August 1995*, red. Klaus Düwel, 476–507. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, 15. Berlin.
- Koch, Peter, och Wulf Oesterreicher. 1985. "Sprache der Nähe – Sprache der Distanz: Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte." *Romanistisches Jahrbuch* 36: 15–43.
- Källström, Magnus. 2018. "Haraldær stenmæstari – Haraldus magister: A Case Study on the Interaction between Runes and Roman Script." I *Epigraphy in an Intermedial Context*, red. Alessia Bauer, Elise Kleivane och Terje Spurkland, 59–74. Dublin.
- Lindquist, Ivar. 1940. *Religiösa runtexter 2: Sparlösa-stenen: Ett svenskt runmonument från Karl den stores tid, upptäckt 1937: Ett tydningsförslag*. Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund, 24. Lund.
- Mertzlufft, Christine. 2006. "Syntaktiska, pragmatiska och lexikala strukturer i tyska och svenska myndighetstexter." I *Svenskans beskrivning*, vol. 28: *Förhandlingar vid tjugioåttonde sammankomsten för svenskans beskrivning, Örebro den 14–15 oktober 2005*, red. Per Ledin, Lena Lind Palicki, Christina Melin, Gunvor Nilsson, Karolina Widernäs och Håkan Åbrink, 235–245. Örebro.
- N + nr = inskrift publicerad i *NlyR*.
- N A + nr = signum i Samnordisk runtextdatabas för inskrifter registrerade i A-serien i Runearkivet, Kulturhistorisk museum, Oslo.
- N B + nr = signum i Samnordisk runtextdatabas för inskrifter registrerade i B-serien i Runearkivet, Kulturhistorisk museum, Oslo.
- NlyR* = *Norges innskrifter med de yngre runer*. Av Magnus Olsen et al. 6 vol. hittills. Oslo, 1941 ff.

- Oesterreicher, Wulf. 1993. "Verschriftung und Verschriftlichung im Kontext medialer und konzeptioneller Schriftlichkeit." I *Schriftlichkeit im frühen Mittelalter*, red. Ursula Schäfer, 267–292. Script-Oralia, 53. Tübingen.
- Palumbo, Alessandro. 2017. Opublicerade fältanteckningar.
- . 2020. *Skriftsystem i förändring: En grafematisk studie av de svenska medeltida runinskrifterna*. Runrön, 23. Uppsala.
- . 2022. "How Latin Is Runic Latin? Thoughts on the Influence of Latin Writing on Medieval Runic Orthography." I *Vergleichende Studien zur runischen Graphematik. Methodische Ansätze und digitale Umsetzung*, red. Edith Marold och Christiane Zimmermann, 177–218. Runrön, 25. Uppsala.
- . 2023. "Analysing Bilingualism and Biscryptality in Medieval Scandinavian Epigraphic Sources: A Sociolinguistic Approach." *Journal of Historical Sociolinguistics* 9.1: 69–96.
- Spurkland, Terje. 2004. "Literacy and 'Runacy' in Medieval Scandinavia." I *Scandinavia and Europe 800–1350: Contact, Conflict and Co-Existence*, red. Jonathan Adams och Katherine Holman, 333–344. Medieval Texts and Cultures of Northern Europe, 4. Turnhout.
- SRI* = *Sveriges runinskrifter*. Olika författare; publicerade av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 14 vol. hittills. Stockholm, 1900 ff.
- SRI*, 2 = *Östergötlands runinskrifter*, av Erik Brate (1911–1918).
- SRI*, 5 = *Västergötlands runinskrifter*, av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström (1940–1970).
- SRI*, 11–12 = *Gotlands runinskrifter*, del 1 (vol. 11) av Sven B. F. Jansson och Elias Wessén (1962); del 2 (vol. 12[.1]) av Elisabeth Svärdström (1978). Preliminära artiklar till del 3 (12.2), G 223–393, av Helmer Gustavson och Thorgunn Snædal, tillgängliga på Riksantikvarieämbetets webbsida: <https://www.raa.se/kulturarv/runor-och-runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3>
- Steenholt Olesen, Rikke. 2007. "Fra biarghrúnar til Ave sanctissima Maria: Studier i danske runeindskrifter fra middelalderen." Doktorsavhandling (opublicerad). København.
- . 2010. "Runic Amulets from Medieval Denmark." *Futhark: International Journal of Runic Studies* 1: 161–176.
- . 2021. "Medieval Runic Latin in an Urban Perspective." I *Urban Literacy in the Nordic Middle Ages*, red. Kasper H. Andersen, Jeppe Büchert Netterstrøm, Lisbeth M. Imer, Bjørn Poulsen och Rikke Steenholt Olesen, 69–103. Utrecht Studies in Medieval Literacy, 53. Turnhout.
- Stotz, Peter. 1996. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*, vol. 3: *Lautlehre*. Handbuch der Altertumswissenschaft, 2.5. München.
- Syrett, Martin. 2002. *The Roman-Alphabet Inscriptions of Medieval Trondheim*. 2 vol. Senter for middelalderstudier, 13. Trondheim.
- Säve, Per Arvid. 1863. *Per Arvid Säves berättelse för 1863 rörande Västergötland, Sigtuna och Gotland*. Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

- . 1873. "Utdrag af Antiquitets-Intendenten P. A. Säves afgifne berättelse för år 1863." *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* 3: 113–150.
- Sö AA29;8 = inskrift publicerad i Elisabeth Svärdström, *Nyköpingsstaven och de medeltida kalenderrunorna*. Antikvariskt arkiv, 29. (Stockholm, 1966.)
- Tarsi, Matteo. 2019. "Towards a Phonology of Scandinavian Latin Runic Inscriptions: A Corpus-Based Analysis." *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 59.1–4: 85–96.
- Torin, Karl. 1888. *Westergötlands runinskrifter*. Lidköping.
- U NOR[årtal] = inskrift publicerad i *Nytt om runer* 1–19 (Oslo, 1986–2004 [publ. 2006]).
- Vg + nr = inskrift publicerad i *Västergötlands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 5.
- Wessén, Elias. 1968. *Svensk språkhistoria*, vol. 1: *Ljudlära och ordböjningslära*. Stockholm.
- Zilmer, Kristel. Manus. Preliminära opublicerade läsningsrapporter om runinskrifter på amuletterna C63008 Brår, Tønsberg, och C63014 Skøien Nordre, Vestby.
- Ög + nr = inskrift publicerad i *Östergötlands runinskrifter*, d.v.s. SRI, 2.
- Öl Jonsson2013;8 = inskrift publicerad på s. 8 i Eeva Jonsson, *En rik handelsmans silverskatt* (Stockholm, 2013).

English summary

Latin in Runic Inscriptions

and a New Interpretation of the Grave Slab from Skärvum (Vg 129)

A grave slab from Skärvum church in Västergötland, Sweden (Vg 129) bears a runic inscription which has proved to be challenging to read and interpret satisfactorily. The inscription consists of two lines of runes, most of which are severely damaged. The most recent attempt at reading and interpretation was made by Elisabeth Svärdström in the corpus edition *Sveriges runinskrifter* (SRI, 5: 248). However, she only provides a transcription and a translation of the beginning and the end of the text:

æskil : læt stin : þæ ---- pris --- isui þurs ---

5 10 15 20 25 30 35

rasi --- u ----- m · iōniprisþfil -- þiþp--rþus -- tti þim : til rō :

40 45 50 55 60 65 70 75 80 85

Æskell læt sten þe[nna] ... [le]tti(?) þem til ro.

'Eskil had this stone (made) ... may give him (them) peace.'

The present article proposes a new reading and interpretation of the inscription's second line. Contrary to previous assumptions that the sequence was inscribed in the vernacular, a new examination of the text reveals that this part is in fact in Latin and consists of the trinitarian formula:

in n̥ōminī pātr̥is þ filii þ sp̥irit̥usak̥nti þ im:tiþ-

46 50 55 60 65 70 75 80 85

in nomine patris et filii et spiritus sancti . . .

The newly interpreted runic sequence on the grave slab from Skärvum reveals a number of remarkable features that make this inscription valuable for our understanding of the runic textual culture of medieval Scandinavia and of the rendering of Latin in runes.

Vg 129 represents a unique instance of a runic funerary inscription featuring the trinitarian formula, with only two comparable examples found in Roman alphabet funerary inscriptions from medieval Scandinavia: one in the vicinity of Skärvum, namely from Husaby in Västergötland, and a second one in Varpelev in Østsjælland, Denmark. The use of *in nomine patris . . .* in Scandinavian funerary inscriptions is thus a rare phenomenon. Searches in the French and German epigraphic databases *Corpus des inscriptions de la France médiévale* and *Deutsche Inschriften Online* reveal no further examples of funerary monuments with this formula. By contrast, several runic amulets (and amulets bearing Roman letters) feature the trinitarian formula. On the basis of these parallels, a connection between Vg 129 and amulet inscriptions is suggested, as a runic amulet may have been the inspiration for the inscriber from Skärvum to use that formula.

An orthographic analysis of Vg 129 reveals the inscriber's adeptness with Latin writing conventions, showcasing an almost error-free Latin text. Also the spelling **filii** for *filii*, i.e. with a doubling of the final **i**-rune, reveals familiarity with (at least some) Latin orthographic norms. An additional feature consistent with this interpretation is the possible use of a space as word separator between **in** and **n̥ōminī**.

Another distinctive feature of this inscriptions is the use of a single **þ**-rune to abbreviate the Latin word *et*, a practice with a single parallel found in a late medieval runic amulet from Gotland (G 345, Visby). Equally noteworthy in this context is the use of an orthophonic spelling (**æþ** or **ep**) to create a Latin abbreviation, which is in itself a purely written convention detached from the word's pronunciation. It is here argued that this particular practice, along with other features of the Latin text from Skärvum and observations derived from the wider runic corpus, challenge conventional understanding of orthophonic spellings as merely distorted representations of a Latin literate norm by unschooled inscribers who had learnt Latin by ear. Instead, orthophonic spellings may in some cases be seen as distinct conventions of runic writing, reflecting a heightened level of literate awareness.